

MJARABU WA FALSAFA KINZANI ZA WATAALAMU WA USHAIRI WA KISWAHILI KATIKA TASNIFU YA GIBBE

Mwenda Mukuthuria

IKISIRI

Kabla ya mwaka 1994, kwa wengi wasiokuwa wataalamu na wapenzi sugu wa Kiswahili, isingeaminika kwamba lugha ya Kiswahili ingezamia masuala ya usomi wa kina. Hata hivyo, utafiti wa Marehemu Profesa Gibbe haukuacha shaka kuhusiana na hili na ulifungua milango kwa kubainishia ulimwengu kwamba Kiswahili ni lugha pevu ambayo inaweza kuthibiti mawasiliano ya kisayansi. Makala hii ni jaribio la kutathmini mchango wa Gibbe katika tasnifu yake maarufu *Inkishafi: Uhakiki wa Kidayakronia*. Imelenga hasa kubainisha jinsi mwanafasihi huyu alivyopatua mgogoro wa ushairi suluhu la kiutafiti ambalo limepelekea kusawazisha mikondo ya kifalsafa kuhusiana mawazo yaliyokinzana ya wataalamu wa ushairi wa Kiswahili.

1.0 Utangulizi

Hatimaye, hayawihayawi yakawa. Mwaka wa 1994, tasnifu ya kwanza ya uzamivu iliyoandikwa kwa Kiswahili ilihitimu katika chuo kikuu cha Moi, nchini Kenya. Ilikuwa shangwe kuu si kwa Wakenya peke yao bali ulimwengu wa wapenzi wa Kiswahili. Tukio la kihistoria kweli! Kilele cha upeo wa juu uliokuwa umefikiwa na wakenya katika utafiti wa Kiswahili. Gibbe, mwanalugha Mtanzania, kaelekezwa na maprofesa wa Chuo Kikuu cha Egerton - Kenya, Profesa Chacha Nyaigoti Chacha na Profesa Rocha Mzungu Chimerah, miongoni mwa wengine, kufanikisha juhudi hii. Baadaye ikasanifiwa na Profesa Kimani Njogu katika utahini na wengine. Furaha iliyokuwaje? Hatimaye wasomi maarufu wa Kenya, wakereketwa wa Kiswahili tangu zama zao za uanagenzi, waliunganisha mikono yao kwa lengo moja tu; kubainishia ulimwengu kwamba chanzo cha Kiswahili si Afrika Mashariki tu bali kina kitovu chake Kenya ambapo kilele cha juu cha utafiti wa lugha ya Kiswahili kilikuwa kimefikiwa wakati huo. Juhudi za muda mrefu za Chuo Kikuu cha Moi, za kuasisi ufundishaji wa Kiswahili kwa kutumia Kiswahili chenyewe kuanzia mwaka wa 1987 zilihita miaka saba kuandikisha historia hii ya ulimwengu; kufungulia Kiswahili milango kama lugha ya utafiti wa juu; kudhihirisha ubulibuli wa maandishi ya kale ya Kiswahili yaliyo na asili pwani ya kaskazini ya Kenya kuliko na chanzo cha lugha hii; na athari zake katika utunzi wa ushairi wa Afrika Mashariki. Hatimaye suluhu ya karne kuhusu mgogoro wa ushairi ilipatikana; *Inkishafi: Uhakiki wa Kidayakronia* – utafiti wa mwanafasihi maarufu mwenye asili ya Kitanzania, Abel Gibbe.

2.0 Uhakiki wa *Inkishafi*

Katika uhakiki wake, Gibbe alifafanua neno inkishafi kwa kuelezea kwamba neno hili lina uhusiano na neno *kashifu*. Anaendelea kusema kwamba, inkishafi na kashifu yote ni maneno ya asili ya Kiarabu yenye kubeba hisia nzito na ambayo hutumika kwa nadra sana. Aidha, anafafanua kwamba yanapotumika huwa ni katika muktadha usio na masihara. Katika tasnifu yake, Gibbe (1994:4) alitumia neno hili kwa maana ya *uzindushi*. Akifafanua uzindushi, anasema kwamba ni ile hali ya kumtoa mtu katika bumbuzi, usahaulifu, kumtanabahisha, kumtoa katika ujinga na hali ya kutoelewa jambo na kumpa ukweli wa jambo ukitarajia kwamba atazinduka na kuelewa uyasemayo na kuyazingatia. Kwa mujibu wa mwanafasihi huyu, uzindushi ni sawa na zinduko.

Nadharia zilizotumika na Gibbe katika uhakiki wa *inkishafi*, ni Nadharia ya Kidayakronia na ya Diyalektia. Kwa mujibu wa Gibbe (mtaje) dhana ya diyakronia iliasisiwa na mwanaisimu wa Kiswizi Saussure aliyeishi kutoka tarehe 26 Novemba 1857 hadi tarehe 22 Februari 1913. Bwana huyu alizaliwa na kuishi Geneva. Dhana ya diyakronia ina msimamo wa kihistoria unaotumiwa kuchanganua lugha kiisimu. Akithibitisha umuhimu wa matumizi ya nadharia hii katika utafiti wake, anasema kwamba iliakisi uhakiki wa utenzi wa inkishafi kwa kuwa fasihi ni sanaa ya lugha. Aidha anasisitiza kwamba dhana hii inaweza kusaidia kupata weledi zaidi kuhusu mshikamano wa tungo za washairi tofauti wa Kiswahili walioishi katika nyakati mbalimbali. Mwanafasihi huyu alitumia nadharia hii kwa upevu zaidi ili imsaidie kuchambua mapito ya inkishafi ya kihistoria, hususan taathira za utenzi huo katika ushairi wa Kiswahili.

Huku akizamia uchunguzi wa kidayakronia, anafafanua kwamba una sura mbili. Sura ya kwanza anasema ni ya kiontojenia na ya pili ni ya kifilojenia. Anaeleza uchanganuzi wa kiontojenia kama ambao unazingatia mabadiliko ya kiisimu yanayojitokeza kwa mtu mmoja mahususi tangu azaliwe hadi kifo chake. Kwa upande mwingine, uchanganuzi wa kifilojenia humwezesha mtafiti kuchunguza mabadiliko ya kiisimu yanayoathiri lugha moja mahususi kutoka mwongo hadi mwongo au karne hadi karne. Kwa ujumla, mwanafasihi huyu alikuwa wa mwanzo kutumia nadharia hii kuuhakiki utenzi wa inkishafi.

Akizungumzia nadharia ya diyalektika, alitaja kwamba ilitumiwa na Mbele (1986) kuuchambua ushujaa wa Lyongo. Wananadharia wakuu wa nadharia hii aliowataja ni kama vile, Hege, Marx, Mao na Lukacs. Hawa aliwasifu kwa kuchangia, kutajirisha na kuimarisha nadharia hii. Anaeleza kwamba, nadharia hii ilipotumika kuuchambua utenzi wa Lyongo, iliwezesha kuyahusisha mazingira ya utenzi huo, imani na matumaini ya jamii husika. Aidha kwa kuitumia, iliwezesha kuufasiri ushujaa wa Lyongo kwa kuzingatia hulka, wajihi na matendo yake. Kimsingi, ilihusisha mazinge – mazingira na Lyongo mwenyewe kama alivyo kufanikisha uchambuzi wa ushujaa wake.

2.1 Uhakiki wa Kidayakronia

Katika kuhakiki inkishafi, mwanafasihi huyu alifikia uamuzi kwamba kwa kuchunguza ushairi kwa kutumia nadharia ya kidayakronia tungo zote za washairi wa nyakati na sehemu mbalimbali Afrika Mashariki ni kama mto mrefu utiririkao na kwamba ushairi wa Kiswahili umeshikana kama mkufu na hauwezi kugawika katika mihula mbalimbali ya kihistoria isiyohusiana (Gibbe, 1994:xii). Kwa kuzingatia nadharia hii, alibainisha na kudhihirisha tungo, na watunzi maathura wa utenzi wa inkishafi.

3.0 Mtindo wa Inkishafi

Akiuzungumzia mtindo wa utenzi wa Inkishafi, Gibbe ameubainisha na kuuainisha kama wa kisarambe. Jina hili kisarambe ni istilahi katika ushairi wa Kiswahili ambayo inaaminika kwamba ilitumiwa na Knappert (1979:35). Ilitokana na jina maarufu la ukumbi mkubwa zaidi kuliko kumbi zote ambamo masultani wa Pate walikuwa wakikutana na raia wao kwa ajili ya mawasiliano. Kwa mujibu wa Knappert (mtaje), ni katika ukumbi huu ambamo utenzi huu na tenzi zingine zilikuwa zikitongolewa. Akifafanua tenzi za kisarambe, Gibbe anasema kwamba ni za tarbia lakini zinajipambanua na aina zingine za tenzi za tarbia na tungo nyinginezo kutokana na idadi ya mizani katika mshororo. Anadhihirisha kwamba idadi ya mizani katika kisarambe ni kumi na moja katika kila mshororo. Kuhusu kigezo cha urefu wa utenzi ambacho kimetumiwa na wataalamu wengi wa ushairi kutofautisha tenzi na tungo zingine, Gibbe (1994:59) anatupatia mwelekeo wa kimapinduzi kabisa usio na kifani ukilinganishwa kimawazo na mitazamo ambayo imekuwa ikizingatiwa na wataalamu wote. Anasema kuwa urefu si muhimu na pana uwezekano wa utenzi kuwa wa ubeti mmoja. Kwa jinsi hii, anaenda kinyume na mawazo ya wanamapokeo wanaoshadidia kigezo cha urefu wa utenzi. Madai yake ni kwamba, utenzi unategemea azma ya mtunzi na uwezo wake wa kudhibiti sanaa na kuyasuka mawazo yake kwa ufanisi mkuu ili yalete muwala na utoshelevu katika ubeti huo mmoja. Aidha, anaendelea kusema kuwa idadi ya beti si kigezo kizito cha kuziainisha tenzi. Katika kuudhibiti mkondo huu wa mawazo, anadai kwamba lau wingi wa beti ungekuwa muhimu, pengine utenzi wa Inkishafi ulio na beti 79 usingekuwa maarufu jinsi ulivyo ikizingatiwa kwamba kuna tenzi zilizo na zaidi ya beti 5000 kama vile *Utenzi wa Mtume*; hata hivyo, anabainisha kwamba tenzi hizi hazina sifa wala hazijaenea kama utenzi wa Inkishafi. Katika muktadha huu, mwanafasihi huyu anaibua kijejezo kipya cha ushairi kisichotilia idadi ya beti maanani kwamba, 'utenzi ni utungo wa kishairi wenye mizani kumi na mbili katika kila mshororo au utungo wowote wa kishairi wenye fani inayovutia na mawazo manyoofu.'

Sifa nyingine ya tenzi za kisarambe iliyoainishwa na Gibbe ni kwamba tenzi hizi ndizo tenzi za kipekee zinazogawa mishororo katika vipande (Gibbe, 1994:61). Anaongezea kwamba katika vipande hivi mapigo huwa ni sita, tano (6 + 5) na kwamba kisarambe hakina kina cha kati. Kwa ujumla, anadai kwamba inkishafi ndio kisarambe cha kwanza cha utungo wa Kiswahili hadi itakavyogunduliwa vingine (Gibbe, 1994:330).

4.0 Inkishafi Uhakiki wa Kidayakronia kama Suluhu ya Mgogoro wa Ushairi

Mgogoro wa ushairi ni mvutano uliozuka miaka ya sitini kutokana na matapo mawili ya washairi wa Kiswahili yaliyojitokeza katika kipindi hiki. Kwa upande mmoja, kulikuwa na tapo la wanamapokeo; hili lilikuwa kundi la washairi wa zamani lililokuwa na mwelekeo wa kirasmi. Washairi hawa ni wale waliokuwa wakiabudu arudhi za utungaji wa ushairi. Kwa kivyoo, kwao, ushairi usiozingatia mpangilio wa beti, urari wa mizani na vina haukuwa ushairi ufaao wa lugha ya Kiswahili. Kwa upande mwingine kulikuwa na tapo la wanamapinduzi ama wanamabadiliko. Hawa ndiyo walioasi kanuni za ushairi au arudhi, hali iliyopelekea kuzuka kwa mgogoro huu. Kwa mujibu wa wanamapinduzi, si lazima shairi la Kiswahili lizingatie urari wa mizani na urari wa vina. Washairi hawa waliamini kuwa shairi la Kiswahili linaweza kuwa na dhima ya shairi bila kuzingatia arudhi. Kwa hivyo, washairi hawa walianza kutunga mashairi *huru* ambayo hayakuwa yamebanwa na arudhi.

Kwa mujibu wa Njogu na Chimerah (1999:112) ushairi huru ulianza mwaka wa 1968, na waliokuwa wakitunga mashairi ya namna hii ni watunzi kama vile Jared Angira, Euphrase Kezilahabi, Ebrahim Hussein, Crispin Haule, Mugyabuso Mulokozi, na Kulikoyela Kahigi. Mashairi waliyotunga washairi hawa yalikuwa tofauti kabisa kimuundo yakilinganishwa na mashairi ya zamani, yaliyokuwa yakifuatilia arudhi. Utunzi wa namna hii ulizua maoni mbalimbali. Njogu na Chimerah (wataje) walisema kwamba baadhi ya watu walichukulia mtindo huu kama hatua ya kimaendeleo, ilhali wengine wakiuchukulia kama hatua ya kurudi nyuma kisanaa. Bila shaka, mawazo ya mwanzo yaliyoonelea kwamba hatua hii ni maendeleo, yalikuwa ya watunzi wale walioshikilia tungo *huru* ilhali wanamapokeo ndiyo walichukulia hali hii kama kurudi nyuma kisanaa.

Mashairi huru yametajwa kwa majina tofautitofauti kama vile: *mashairi huru*, *mashairi mavue* (yaliyovuliwa sheria), *masivina*¹ (yasiyokuwa na vina),

¹ Masivina ni mashairi yasiyozingatia vina lakini yanazingatia mizani na arudhi nyingine; baadhi ya watunzi hukuudia kutunga hivyo.

mtririko, (n.k.). Siku hizi, istilahi *mashairi huru* ndiyo imeshika sana.

Waasisi wa ushairi huru walikuwa na sifa moja sawa. Wote walikuwa wasomi wa lugha waliokuwa wametangamana na aina mbalimbali za ushairi wa Kiafrika na wa kigeni hadi kufikia uamuzi kwamba dhima ya ushairi si kufuatilia vina na mizani, ijapokuwa mashairi ya jamii nyingi yalizingatia urari wa mizani na vina. Njogu na Chimerah (1999:113), wakimnukuu Ibrahim Noor Shariff, wanasema kwamba, wanamabadiliko walidai mambo matatu:

- Kuwa mbinu za kutunga mashairi zilikuwa chache mno.
- Kuwa kutunga kwa kufuata taratibu za muundo wa tungo za Kiswahili kuliwanyima uhuru wa kutunga. Ndiposa wakadai kwamba hakuna sheria za kutunga mashairi ijapokuwa Abedi (1954) alikuwa tayari ameorodhesha baadhi yake katika kitabu *Sheria za Kutunga Mashairi na Diwani ya Amri*.
- Kwamba muundo wa tungo zao zisizofuata kaida ni wa kiasili; yaani, katika uasili wake, ushairi wa Kiswahili haukuwa na mizani wala vina. Waliufungamanisha ushairi wa Kiswahili na ushairi wa lugha nyingi za Kibantu. Ushairi huru haukufuata vina na mizani.

Wanamapokeo walipinga sana hoja hizi za wanamapinduzi. Hoja yao kuu ilikuwa kwamba: Ruwaza za vina na mizani ndizo zinazofanya ushairi wa Kiswahili ujitambulise (Njogu na Chimerah, 1999:113). Kundi la wanamapokeo waliotoa upinzani mkali dhidi ya wanamapinduzi ni kama Kaluta Amri Abedi, Abdulatif Abdalla, Shihabudin Chiraghdin, Hassan Mwalimu Mbega, Ibrahim Noor Shariff, Saadan Kandoro, Mayoka, na Ahmad Sheikh Nabhany.

Matapo haya mawili yalishutumiana kwa mambo kadhaa kama mjadala huu wa Njogu na Chimerah (1999:113 – 114) unavyobainisha: Wanamapokeo walilaumiwa kwa kuzingatia muundo sana na kupuuza umuhimu wa fani na maudhui. Aidha, walilaumiwa kwa kutomkubalia kila mtu uhuru wa kutunga shairi ili kudhihirisha upekee wake kwa njia zote na ufanano wa mashairi wa kipindi fulani cha historia kuhlalisha sheria zao. Lawama nyingine ilikuwa ni kuendeleza uigaji wa sanaa ya kale bila kuifanyia marekebisho na kuingiza ugeni; yaani, kuingiza athari za lugha ya Kiarabu katika mashairi ya Kiswahili. Ushahidi wa athari hizi uliorejelewa ni istilahi kadha za lugha ya Kiarabu zinazopatikana katika mashairi ya wanamapokeo. Hata hivyo, wanamapokeo walikanusha kauli ya kukopa arudhi kwa madai kwamba midundo ya ngoma nyingi za Kiswahili inachukuana sawasawa na tungo za mizani na vina, hasa za mizani nane kwa nane. Aidha, walijitetea kuwa lugha ya Kiswahili inakubaliana sana na mapigo ya vina na mizani hata kuliko lugha ya Kiarabu. Hoja nyingine

waliyoiongezea kujitetea ni kwamba, iwapo Waarabu ndio waliwaathiri Waswahili kutunga kwa vina na mizani, basi athari zao zingeingia kwa Wasomali ambao, pia, walitangamana na Waarabu. Vilevile, walidai kwamba asili ya mashairi ya Kiswahili ni nyimbo za ngomani. Kwa hivyo, walishikilia kwamba iwapo wanamapinduzi walidhani ushairi wa Kiswahili uliazimwa kutoka Uarabuni, basi, hawanabudi kuonyesha ni wapi huko Uarabuni kulikotoka ngoma za *wawe, kimai, mdede, gungu, lelemama, chakacha* (n.k.).

Kwa upande mwingine, wanamapinduzi walijitetea kwa kusema kwamba nia yao si kuibua mitindo hii mipya ili ichukue ile ya zamani. Walidai kwamba waliitumia ili kurutubisha miundo ya zamani kwa sababu hakuna sanaa iliyotuama (taz. Njogu na Chimerah, wataje uk. 133 - 114). Waliepuka arudhi kwa kusema kwamba kule kufunga sanaa ya ushairi kwa sheria za vina na mizani kulifanya ushairi wa Kiswahili kutuama. Pia, walisisitiza kwamba, kupanga shairi siyo muhimu; muhimu ni kuruhusu matumizi ya lugha yasiyozuiliwa. Walidahili kwamba mtindo wa ushairi huru si wa kuzuka, bali ulikuwepo miongoni mwa lugha za Kibantu tangu zamani. Kwa misingi hiyo walishikilia kwamba vina na mizani ndivyo vililetwa na Waarabu baadaye.

Kuhusu kijeleso cha ushairi, wanamapinduzi na wanamapokeo walitofautiana. Wanamapokeo walisisitiza vina na mizani walipojeleza dhana ya shairi ilhali *wanausasa* walizingatia maudhui. Wanamapokeo, pia, walisisitiza kuimbika kwa shairi, lakini kwa wanamapinduzi haikuwa lazima shairi liimbike almuradi limezingatia lugha fasaha na kuwasilisha maudhui ifaavyo. Kushutumiana huku kuliendelea na mgogoro ulinoga kabisa. Wanamapokeo waliwalaumu wanamapinduzi kwa kuingiza athari za kizungu katika fasihi ya Kiswahili (Njogu na Chimerah, wataje).

Kuhusiana na mgogoro huu wa ushairi, swali kubwa karne ya ishirini lilikuwa: Je, mgogoro wa ushairi upo ama haupo? Tangu mgogoro huu ulipojitokeza, utafiti mwingi umefanyika na matapo ya washairi yameongezeka. Wakati wa mgogoro, kulikuwa na matapo mawili; siku hizi, tapo la tatu limeongezeka ambalo linaenzi mashairi ya kimapokeo na mashairi huru. Tapo hili, kwa kiwango kikubwa, ni la washairi chipukizi ambao nia yao ilikuwa kumtafutia mgogoro huu suluhu bila kuegemea upande wowote. Hatimaye, msomi na mshairi maarufu Gibbe (1994) katika utafiti wake *Inkishafi: Uhakiki wa Kidayakronia* aliibua hoja ambazo ziliamua mgogoro huu na kuuhitimisha. Katika utafiti wake, alichunguza ushairi wa Kiswahili wa tangu K.17 /18 hadi miaka ya 1990, huku akitathmini namna ulivyoathiriwa na utenzi wa Inkishafi. Uhakiki, wa msomi huyu ulimpelekea kuamua kwamba, kwa kuchunguza ushairi kwa kutumia Nadharia ya Kidayakronia, tungo zote za washairi wa nyakati na sehemu mbalimbali Afrika Mashariki zilikuwa kama mto mrefu utiririkao; na kwamba ushairi wa Kiswahili umeshikamana kama mkufu na hauwezi kugawika

katika mihula mbalimabali ya kihistoria isiyohusiana (Gibbe, 1994:xii). Mawazo haya ya msomi huyu yalijitokeza baada ya kuhakiki fani na maudhui ya mashairi ya Kiswahili ya kipindi kirefu. Mashairi huyu alijidhihirisha kwamba ni mashairi wa K.22 kwa sababu alijitokeza kama kiungo baina ya wanamapokeo na washairi chipukizi, hali ambayo ilileta suluhu kwa wale wote wanaoenzi aina zote za mashairi. Jambo hili lilidhihirika pale ambapo alishughulikia mashairi huru ya Abdulaziz Y. Lodhi kama vile *Utenzi wa Ghuweni* na *Tafkira*. Mashairi haya ni miongoni mwa mashairi yasiyozingatia kanuni za utunzi sawasawa; hivyo, hayakuwa yakiheshimika sana na wanamapokeo. Alipoyahakiki, alionyesha heshima kwa aina zote za utunzi.

Akizungumzia diwani ya *Tafkira*, Gibbe (1994:255) anasema kuwa:

Ni mkusanyiko wa mashairi ya Kiswahili yanayozingatia kaida za arudhi ya ushairi wa Kiswahili kwa kiwango kikubwa, lakini utakuta kuwa mna mashairi mengi katika diwani hiyo yenye mishororo, vina na mizani yenye kuhitilafiana katika urari. Pamoja na haya, riha ya ushairi iko wazi katika tungo hizi kwa mwenye akili tambuzi.

Kauli hii ni dhahirisho kwamba utungo, uwe wa kimapokeo ama huru, ama uwe guni kama mashairi ya Abdulaziz Y. Lodhi, yote yana dhima yake katika jamii. Kwa hivyo, hapana haja ya kuzua migawo miongoni mwa mashairi ya Kiswahili. Kwa jinsi hii, si ajabu kwamba hii leo, tungo huru zimevutia wasomi maarufu wa Kiswahili na zimekubalika katika miktadha yote hapa duniani (taz. Mohammed, 1980; Mazrui, 1988) Hivyo, mashairi huyu ameamua kwamba muundo hauna nafasi tena kuelekeza kuhusu ushairi bora ila fani na maudhui ndiyo msingi.

4.1 Mchango mwingine uliokuwa na Upya katika kazi ya Gibbe

Katika kazi ya Gibbe (1994) dhana ya Harries (1962:2) kwamba kabla ya karne ya 19 ushairi wa Kiswahili ulikuwa msikitini na kwamba Muyaka ndiye aliupeleka sokoni ilikanushwa na Gibbe (1994:110) alipothibitisha kwamba utungo kama wa Mwanamanga wa karne ya 8 na 9 baada ya kuzaliwa Kristo ulihusiana na maisha ya kawaida wala si ya msikitini. Hoja hii imepigwiwa ndebe na wataalamu wa ushairi miaka mingi lakini hatimaye, Gibbe aliipatia suluhu katika utafiti wake. Vilevile, dai lililokita kwamba *Utenzi wa Tambuka (Herakali)*² ndio utenzi wa zamani lilikanushwa na Gibbe, 1994:112). Mwanafasihi huyu anashauri kwamba kauli hii imepitwa na wakati kwani kuna

² Inaaminika kwamba utenzi huu ulitungwa kwa amri ya mfalme wa Pate Fumo Luti Nabahani

tenzi nyingi zinazofahamika kwamba zilitungwa kabla ya *Utenzi wa Tambuka*. Katika kuthibitisha hoja yake, Gibbe (1994:112) anamnakili Mulokozi (1987) ambaye amedhihirisha kwamba kuna wanawake wengi waliotunga tenzi katika K. 17 kwa mfano *Utenzi wa Siri li Asirari* uliotungwa na Mwanalemba mwaka wa 1663. Hatimaye, mwanafasihi huyu amechangia kuimarisha kijejezo cha utenzi ambacho kwa miaka mingi kimekuwa kikizingatia idadi ya beti bila kuzingatia fani na maudhui.

Kwa upande wa istilahi, kazi ya Gibbe ina mchango pia. Ni wazi kwamba amechangia istilahi kadha ambazo zimeingia katika mkondo wa matumizi katika Kiswahili sanifu. Miongoni mwa hizo ni *lahini* – kwa maana ya kukosoa; *maathura* – mtunzi aliyeathiriwa na kuiga kwa maksudi au bila kudhamiria utungo wa mwingine; *karihi* – mhariri ama msomaji profu; *fasihi bulibuli* – fasihi aushi yenye uzuri wa milele katika maudhui na sanaa yake (Gibbe, 1994:310): Hii ni istilahi nzuri ambayo kwa sasa imekita kurejelea dhana ya ya Kiingereza ya *classical Kiswahili literature*; *fasihi dode* – kwa maana ya fasihi iliyodorora (Gibbe, 1994:311). Hatimaye ameitabaruku kazi yake kwa *walimwengu wasiopiga rungu* – yaani akina yakhe watu wasiojiweza kwa lolote lile ama dhulumati.

5.0 Hitimisho

Utafiti wa mwanafasihi huyu umechangia si haba taaluma ya fasihi na lugha ya Kiswahili. Kwanza kijejezo cha Inkishafi kimefafanuliwa kwa njia isiyo na utata; maudhui na fani yakawekwa wazi huku kunga za fani zinazopatikana katika utenzi wa Inkishafi zikifafanuliwa kwa kina. Historia na maenezi ya Kiswahili yana hoja kadha katika kazi hii; jambo hili linaipatia upekee pamoja na kutoa suluhu ya mambo mengi yaliyokuwa na utatanishi kuanzia karne ya 20 hadi ya 21. Utafiti huu una mvuto usio na kifani na ni maandishi yatakayoendelea kuwachangamsha watafiti na wapenzi wa lugha ya Kiswahili kwa miaka mingi. Ama kwa kweli, Robert (1949) hakukosea aliposema kwamba, “Mauti huu mwili wa mwandishi ukawa vumbi tupu kaburini, lakini mchoro alioandika wakati wa maisha yake hudumisha uhai wa jina lake duniani milele.” Kwa falsafa hii, japo mwanafasihi huyu alifikwa na mauti tarehe 2/11/2008, mchango wake utadumu milele.

Marejeo

- Abedi, A.K. 1954. *Sheria za Kutunga Mashairi na Diwani ya Amri*. Nairobi, KLB.
- Gibbe, A. G. 1994. *Inkishafi: Uhakiki wa Kidayakronia*. Tasnifu ya Uzamifu, Chuo Kikuu cha Moi, Eldoret.
- Harries, L. 1962. *Swahili Poetry*. London, Claredon Press.
- Knappert, J. 1979. *Four Centuries of Swahili Verse*. London, Heinemann.
- Mazrui, A. 1988. *Chembe cha Mwoyo*. Nairobi, Heinemann Kenya Ltd.
- Mbele, J. 1986. *The Hero in African Epic*. PhD Dissertation, University of Wisconsin, Madison
- Mohammed, S. A. 1980. *Kina cha Maisha*. Nairobi, Longman Kenya Ltd.
- Mulokozi, M. M. 1987. "Mchango wa Wanawake katika Ushairi wa Kiswahili wa Enzi za Urasimu 1600-1900" katika Mulokozi, M.M. na Mung'ong'o C.G. (Wah.) Fasihi, Uandishi na Uchapishaji Dar es Salaam, UWAVITA
- Njogu, K. na Chimerah, R. 1999. *Ufundishaji wa Fasihi*. Nairobi, Jomo Kenyatta Foundation.
- Robert, S. 1949. *Maisha yangu na Baada ya Miaka Hamsini*. Dar es Salaam, Nelson.